

University of Groningen

Chimpanseepolitie?

Adang, Otto

Published in:
 PROCES

DOI:
[10.5553/proces/016500762021000006006](https://doi.org/10.5553/proces/016500762021000006006)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
 Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
 2021

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
 Adang, O. (2021). Chimpanseepolitie? *PROCES*, 99(6), 456-464.
 <https://doi.org/10.5553/proces/016500762021000006006>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

ARTIKELEN

Chimpanseepolitie?

Otto Adang

Inleiding

Mensen maken graag vergelijkingen met niet-menselijke dieren. Als ze denken dat het hen helpt om een punt te maken (bijvoorbeeld om te zeggen dat bepaald menselijk gedrag ‘natuurlijk’ is, of juist niet), of omdat het op de lachspieren werkt als niet-menselijke dieren ‘grappige’ dingen doen die herkenbaar zijn. Vooral mensapen zoals chimpansees zijn vaak dankbare objecten in ons verband: ze lijken zo op ons, ze zijn onze meest nauwe verwanten in het dierenrijk. Het is zeer de moeite waard om onderzoek te doen naar hun gedrag (net als naar dat van andere dieren), maar die waarde ligt op zich niet in de mogelijkheden van vergelijking met menselijk gedrag: de bestudering van dieren en de natuur is op zichzelf boeiend en waardevol. Ik ben ooit, in 1986, gepromoveerd op onderzoek naar de ontwikkeling van agressief gedrag bij chimpansees.¹ Vijf fascinerende jaren heb ik doorgebracht met het observeren van de chimpanseegroep in Burgers' Zoo in Arnhem.² Daarna heb ik welbewust de overstap gemaakt naar het observeren van gedrag van mensen. Ik ben toen onderzoek gaan doen naar het ontstaan en de escalatie van geweld rond risicowedstrijden in het betaald voetbal, protestacties, ontruiming van kraakpanden en feestelijke gelegenheden als de jaarwisseling. Het doel van mijn systematische observaties rond rellen was tweeledig: beschrijven wat er gebeurt en analyseren welke factoren het ontstaan en de escalatie van geweld bevorderen. Na publicatie van mijn onderzoek (waar het woord aap of chimpansee niet in voorkwam) waren er veel journalisten die toch verbanden probeerden te leggen tussen beide onderzoeken, wat resulteerde in voor de hand liggende grappig bedoelde publiciteit over ‘voetbalapen’, ook van de kant van serieuze commentatoren. Er verschenen ook cartoons van ME'ers met een chimpansee-uterlijk: chimpanseepolitie. Bij al dat soort uitingen werd de plank behoorlijk misgeslagen, want in mijn rellenonderzoek had ik helemaal geen vergelijking gemaakt tussen het gedrag van apen/ chimpansees en dat van mensen. Ik had een methode van gedragsobservatie toegepast zoals die binnen het biologisch gedragsonderzoek (de ethologie) gebruikelijk is en zoals ik die in mijn chimpansee-onderzoek verder had ontwikkeld. Ik heb me altijd verre gehouden van het trekken van oppervlakkige, makkelijke of grappige vergelijkingen tussen mijn menselijke en niet-menselijke onderzoeksobjecten. In dit artikel ga ik in op het

- 1 O.M.J. Adang, *Teasing, harassment, provocation; the development of quasi-aggressive behaviour in chimpanzees* (thesis, RU Utrecht), 1986.
- 2 Schitterend verbeeld door Bert Haanstra in zijn film *Chimps onder elkaar*: B. Haanstra, O.M.J. Adang & J.A.R.A.M. van Hooff, *Chimps onder elkaar*, Laren: Haanstra Films 1984.

nut, de zin en de (on)mogelijkheden van het vergelijken van het gedrag van mensen met dat van andere diersoorten. Is het zinvol dergelijke vergelijkingen te maken en wat heb je er aan?

Vergelijken van gedrag van mensen en dieren³

Er bestaan veel misverstanden over de zin van het vergelijken van menselijk en dierlijk gedrag. In haar recente boek *Waarom de criminologie mij dierbaar is*⁴ laat Janine Janssen zien dat de (beperkte) aandacht voor dieren in de criminologie vaak gepaard gaat met beperkt inzicht in diergedrag. Een mogelijke verdienste van het vergelijken van menselijk en dierlijk gedrag is dat het bewust kan maken van de emotionele aanleg die ook mensen hebben. Hoewel veel gedrag van dieren in hun natuurlijke omgeving niet direct overdraagbaar is op menselijk gedrag in moderne samenlevingen, kan een vergelijking op sommige punten toch de ogen openen en blikverruimend werken. Op zijn minst kunnen modellen ontleend aan het onderzoek van dieren getoetst worden aan menselijk gedrag. Door zijn evolutionaire voorgeschiedenis is ook de mens uitgerust met tal van emotionele voorkeuren, die afgestemd zijn op het verhogen van de kans om zich voort te planten. Via het proces van natuurlijke selectie zijn we toegerust met erfelijke predisposities die er mede voor zorgen dat we geneigd zijn ons onder bepaalde omstandigheden op bepaalde manieren te gedragen. Het kan niet vaak genoeg herhaald worden dat deze 'neigingen' ons gedrag geenszins vastleggen: we kunnen ervan afwijken. Of dat in de praktijk altijd gebeurt, is een andere zaak.

Vergelijken is iets anders dan aan elkaar gelijkstellen. Zo komt het voor – zowel onder menswetenschappers als onder biologen en ook bij niet-wetenschappers – dat men al te gemakkelijk van dier naar mens extrapoleert. In feite zijn heel wat psychologische theorieën rechtstreeks afgeleid uit proeven met ratten en muizen. Uit experimenten met muizen is bijvoorbeeld gebleken dat wanneer kunstmatig een situatie van 'overbevolking' wordt gecreëerd (door meer muizen in eenzelfde ruimte te zetten), de agressie sterk toeneemt en tot dodelijk geweld leidt. Sommigen zien hierin een parallel met de mensenwereld en zijn soms overbevolkte steden. Zonder nader onderzoek is een dergelijke gelijkstelling echter uitsluitend op te vatten als een hypothese – een hypothese die bij nadere beschouwing wel eens onhoudbaar zou kunnen zijn, zoals blijkt uit onderzoek onder de Arnhemse chimpanseekolonie. In de winterperioden (de apen zitten dan in een binnenhal waarvan de oppervlakte een twintigste deel is van die van het buitenterrein) is er slechts een bescheiden agressieverhoging vergeleken met de zomers op het een hectare grote buitenterrein. Er is daarentegen wel een sterke toename in onderdanig gedrag en in vriendelijk vlooggedrag meetbaar. Blijkbaar hebben chimpansees methoden om de spanningen die het dichter op elkaar zitten ongetwijfeld mee-

3 Gebaseerd op O.M.J. Adang, *De machtigste chimpansee van Nederland*, Amsterdam: Nieuwezijds 1999.

4 J. Janssen, *Waarom de criminologie mij dierbaar is. Een persoonlijk pleidooi voor non-speciesisme*, Den Haag: Boom criminologie 2019.

Otto Adang

brengt, te verminderen. Als chimpansees daar methoden voor hebben, valt te verwachten dat voor mensen hetzelfde geldt. Het zou dan interessant zijn te onderzoeken welke methoden mensen gebruiken en onder wat voor omstandigheden spanningsvermindering faalt of niet tot stand komt.

De ethologische ervaring met het doen van gedragswaarnemingen kan een belangrijke aanvulling vormen op de in de menswetenschappen gebruikelijke onderzoeksmethoden. Vanuit een ethologische invalshoek zal vooral nadruk gelegd worden op directe observatie van het gedrag in dagelijkse situaties. Mijn eigen onderzoek naar het gedrag van mensen in reëlsituaties is een goed voorbeeld van de toepassing van ethologische methoden van systematische observatie bij onderzoek naar menselijk gedrag.

In de ethologie wordt scherp onderscheid gemaakt tussen factoren die werkzaam zijn rond het moment van uitvoering van de gedragingen (proximaat) en factoren die verwijzen naar mogelijke biologische functies van gedragingen en naar de rol van natuurlijke selectieprocessen (ultimaat). Beide soorten vragen (die per definitie geen tegenstrijdige antwoorden kunnen opleveren) zijn van belang bij de bestudering van gedrag. Sommige soorten vraagstellingen leggen meer het accent op motivationele en causale aspecten, andere op effecten van gedragingen op korte of langere termijn.

Zo wordt bij menswetenschappelijke theorieën over agressief gedrag vaak de nadruk gelegd op oorzakelijke factoren en wordt vaak geopperd dat agressie voortkomt uit een of andere vorm van frustratie. Uit diverse onderzoeken bij dieren en mensen is gebleken dat er wat veroorzaking van gedrag betreft een onderscheid gemaakt kan worden tussen meer reactieve en meer spontane vormen van agressief gedrag. Voorbeelden van meer spontane vormen van agressief gedrag zijn te vinden bij volwassen mannelijke chimpansees: er is vaak geen direct aanwijsbare oorzaak van buitenaf voor te vinden, het gedrag lijkt voort te komen uit een interne behoefte. Het is gericht op (het heeft als functie) het verwerven van een dominante positie in de rangorde.

Vaak wordt gebrekkig onderscheid gemaakt tussen voornoemde drie mogelijke raakvlakken van onderzoek naar menselijk en naar dierlijk gedrag, namelijk wat methode, vraagstelling en hypothese betreft. De overeenkomsten en verschillen tussen mensen en dieren vormen al jaren onderwerp van heftige en oeverloze discussies. Ik heb in het voorgaande getracht aan te geven dat ethologische methoden, ethologische vraagstellingen en hypothesen afgeleid uit ethologisch onderzoek een zinvolle bijdrage kunnen leveren aan het vermeerderen van kennis over het gedrag van mensen. Daarvoor is wel vereist dat deze drie aspecten niet door elkaar worden gehaald en dat vergelijken niet onttaardt in aan elkaar gelijkstellen. Dan is het voor eenieder die zich met het sociale gedrag van mensen bezighoudt zinnig meer te weten van de wijze waarop chimpansees zich gedragen en van de factoren die hun gedragingen beïnvloeden. Zo'n vergelijking kan blikverruimend werken, leiden tot een ander soort vragen en antwoorden dan de gebruikelijke, en er letterlijk toe leiden ook eens op een andere manier naar het

gedrag van mensen te kijken. Ik werk inmiddels al jaren als politieonderzoeker en heb gemerkt dat niet iedereen zo'n open blik heeft. Na publicatie van mijn reellenonderzoek uitte een hoofdcommissaris zich in een interview in *De Telegraaf* bijvoorbeeld als volgt: 'Ja, dat gefilosofeer over het gedrag van apen is wel aardig, maar uiteindelijk gaat het om de vraag hoe je dat in de praktijk aanpakt.' Met dat soort reacties en de beeldvorming die daar het gevolg van is heb ik in de loop der jaren vaker te maken gehad, al is dat in de loop der tijden wel bijgetrokken.⁵ Het heeft wel tot gevolg gehad dat ik in mijn werk als politieonderzoeker en lector bij de Politieacademie er steeds zorgvuldig voor heb gewaakt iedere vermenging van mijn gedragsonderzoek naar mensen en dieren te voorkomen. Het risico dat anders afgeleid zou worden van de resultaten van mijn onderzoeken achtte ik te groot.

'Policing' door chimpansees

Het was dan ook apart om een aantal jaren geleden een wetenschappelijk artikel te lezen dat constateerde dat chimpansees ook aan 'policing' doen (er is helaas geen goed Nederlands woord voor dit begrip, dat verwijst naar wets- en ordehandhavende activiteiten van politie en veiligheidsdiensten).⁶ Het ging om serieus onderzoek door een aantal erkende wetenschappers die sociale interacties tussen chimpansees in een aantal dierentuinen hadden bekeken. De gepopulariseerde weergave is dan al snel dat er sprake is van chimpanseepolitie.⁷ Het viel de onderzoekers op dat er met enige regelmaat sprake was van onpartijdige interventies bij conflicten: hetzij door beide antagonististen te benaderen zodat ze stopten of door fysiek letterlijk tussenbeide te komen (zonder geweld te gebruiken specifiek tegen een van beide partijen). Zoals het artikel ook aangeeft, is het normaal dat er in groepen waarin dieren samenleven sprake is van conflicten. Sociale dieren (en vooral primaten) hebben verschillende vormen van 'conflictmanagement', waarover hierna meer, inclusief dus onpartijdige interventies. Zulke onpartijdige interventies zijn zeldzaam, maar verschillen duidelijk van bestraffen van een agressor of het steunen van hetzij agressor, hetzij slachtoffer. Vormen van policing zijn niet alleen waargenomen bij chimpansees, maar ook bij andere primaten (waaronder bonobo's, berggorilla's en orang-oetans en diverse apensoorten). Voordat ik inga op de resultaten van het onderzoek naar policing bij chimpansees, eerst wat achtergrondinformatie over chimpansees en de manier waarop ze conflicten reguleren.

- 5 In dat verband is het aardig te vermelden dat in de afgelopen jaren zeker vijf hoofdcommissarissen aan me gevraagd hebben of ze een exemplaar van mijn chimpanseeboek konden krijgen/lenen.
- 6 C.R. von Rohr e.a., 'Impartial Third-Party Interventions in Captive Chimpanzees: A Reflection of Community Concern', *PLoS ONE* 2012/3, e32494, doi.org/10.1371/journal.pone.0032494.
- 7 O.a. 'Chimpanzee Police. Yet more evidence for moral behavior in animals', www.psychologytoday.com/us/blog/all-dogs-go-heaven/201203/chimpanzee-police; 'Primate Police: Why Some Chimps Play the Cop', www.livescience.com/18906-chimpanzee-police-aggression.html.

Otto Adang

Chimpansees in de natuur

Chimpansees hebben hun woongebied in of nabij de tropische regenwouden van Afrika. Zij vormen gemeenschappen die een gebied van vele vierkante kilometers doorkruisen. Binnen die gemeenschappen vormen zich kleinere subgroepen, die voortdurend van samenstelling wisselen. Vrouwen met van hen afhankelijke kinderen brengen het grootste deel van de tijd door in kleinere gebiedjes, gescheiden van andere vrouwen. Er bestaan geen vaste man-vrouwrelaties.

Volwassen mannen zijn groter en sterker dan de vrouwen en trekken het hele gemeenschapsgebied rond, alleen, samen met andere volwassen mannen of in gemengde groepen. Groepjes volwassen mannen patrouilleren zo nu en dan langs de grenzen van het gebied. Ontmoeten 'patrouilles' van verschillende nabuurgemeenschappen elkaar, dan barst er vaak een oorverdovende imponeervoorstelling los. Vervolgens trekt iedereen zich weer terug. Tussen volwassen mannen bestaat een duidelijke hiërarchie, en mannen lijken erop gebrand te zijn een hoge plaats in de rangorde te verwerven. De meest dominante man kan zich echter nooit als een alleenheerser gedragen. Mannen blijven hun hele leven in de gemeenschap waarin ze geboren zijn. Vrouwen kunnen wel overstappen naar een andere gemeenschap. Het grootste deel van een chimpanseedag wordt gevuld met het zoeken naar voedsel. Dat voedsel, voornamelijk fruit, is in ruime mate voorhanden, maar erg verspreid. Iedere avond maken chimpansees in een boom een vers slaapnest waarin ze de nacht doorbrengen.

De chimpanseegroep is allerm minst representatief voor de manier van samenleven van primaten in het algemeen. Bij de primaten treffen we een rijke verscheidenheid in samenlevingsverbanden aan. Het is goed te bedenken dat inherent aan iedere vorm van samenleven een zekere mate van concurrentie tussen de betrokken individuen zal bestaan. Hoe de balans tussen voor- en nadelen uitvalt, zal afhangen van de omstandigheden waarin groepen leven en geleefd hebben. Volwassen chimpansees moeten aan voedsel zien te komen, ze verdedigen het gemeenschapsgebied tegen nabuurgemeenschappen, vrouwen brengen kinderen groot, mannen proberen een hoge status te verwerven en te paren met vruchtbare vrouwen. Het uiteindelijke doel van al dat gedrag is steeds hetzelfde: het voortbrengen van nakomelingen en het doorgeven van eigen genetisch materiaal aan de volgende generatie. Daarmee is niet gezegd dat chimpansees dat doel bewust nastreven, maar alleen dat ze zich zodanig gedragen dat als gevolg van dat gedrag de eigen reproductiekans verhoogd wordt. Verschillende individuen hebben verschillende belangen en er kan competitie ontstaan om zaken als voedsel en seksuele partners. Aan de andere kant hebben sociaal levende dieren elkaar nodig om gezamenlijk roofdieren of vreemde soortgenoten te verjagen. Chimpansees zullen net als andere sociale dieren een balans moeten vinden tussen samenwerking en competitie. Daarbij zullen ze middelen moeten hanteren om persoonlijke belangen zo goed mogelijk te behartigen, zonder dat belangentegenstellingen tussen individuen escaleren tot beschadigende gevechten. Voortdurende competitie en escalatie belemmeren de samenwerking; bovendien lopen bij een gevecht beide partijen risico's. Chimpansees zijn ver gevorderd in het hanteren van strategieën

om hun eigen reproductiekans te vergroten, zonder dat de sociale balans in de groep ontwricht raakt. De afgelopen tientallen jaren is het inzicht in het hanteren van sociale strategieën door chimpansees aanmerkelijk gegroeid, niet alleen door onderzoek in het wild,⁸ maar ook door onderzoek in dierentuinen.

Conflictregulatie

Conflicten tussen chimpansees zijn relatief zeldzame gebeurtenissen. In veel situaties die aanleiding zouden kunnen geven tot ruzie, wordt escalatie voorkomen. Dieren ontwijken elkaar of spreiden een zekere tolerantie tentoon, bijvoorbeeld ten opzichte van jonge kinderen. In tijden van verhoogde spanning is er een duidelijk merkbare toename van vriendschappelijk gedrag, wat een stabiliserende werking heeft. In plaats van directe agressie vertonen chimpansees vaak een geritualiseerde vorm van agressie: bluff- of imponeergedrag. Vooral volwassen mannen bluffen vaak, waarop de overige groepsleden reageren met geritualiseerde onderdanigheidsbetuigingen. Met behulp van de 'onderdanige begroetingen' kan een duidelijke rangorde opgesteld worden, omdat tussen iedere twee dieren er altijd maar een is die de ander 'groet'. Tussen volwassen vrouwen is deze rangorde over de jaren heen zeer stabiel; tussen volwassen mannen treden dominantiewisselingen op. Indien ondanks alles ruzies ontstaan, wordt er maar zelden gevochten. Behendigheid speelt een grotere rol dan kracht, en in de zeldzame gevallen van bijten wordt niet doorgebeten. Opvallend is dat derden zich vaak actief met een conflict bemoeien en een van de opponenten steunen. Zoals blijkt uit diverse vormen van steunwervend en sussend gedrag houden chimpansees die in een conflict verzeild zijn geraakt terdege rekening met mogelijke bemoeienis van derden.

Sociale handigheid tijdens conflicten, bijvoorbeeld om steun te krijgen, is van groot belang. Nog belangrijker is sociale handigheid op langere termijn. Zo kan geen enkele man uitsluitend op eigen kracht een hoge positie verwerven of behouden. Zelfs de 'leider' moet terdege rekening houden met de rest van de groep, wil hij zijn positie handhaven. Hij heeft steun nodig van een andere volwassen man. Ook kan hij deze steun verwerven bij de volwassen vrouwen. Chimpanseemannen sluiten coalities om een hoge positie te verkrijgen of te behouden. Desnoods wisselen ze van coalitiepartner. Daartussendoor speelt een strijd om seksuele privileges. Normaal gesproken neemt de leider de meeste paringen voor zijn rekening, maar zijn coalitiepartner heeft ook 'recht' op een aantal paringen. Dergelijke processen en de ermee gepaard gaande onderhandelingen waren voor Frans de Waal aanleiding om te spreken van 'chimpanseepolitiek'.⁹

8 Waarbij vooral het pionierswerk van Jane Goodall belangrijk was: o.a. J. Goodall, *The chimpanzees of Gombe*, Cambridge: Harvard University Press 1986; J. Goodall, *Through a window*, Londen: Weidenfeld & Nicholson (Ned. vertaling: *Oog in oog met chimpansees*, Amsterdam: Veen).

9 F.B.M. de Waal, *Chimpanzee politics. Power and sex among apes*, Londen: Jonathan Cape 1982 (Ned. vertaling: *Chimpanseepolitiek*, Amsterdam: Becht).

Otto Adang

Agressief gedrag

Daadwerkelijk gewelddadig of agressief gedrag is relatief zeldzaam bij chimpansees, hoewel het wel degelijk onderdeel van het dagelijks leven is. In het algemeen kan gesteld worden dat individuen zich voordelen verschaffen door agressief gedrag te vertonen: concurrenten kunnen uitgebuit, afgetroefd of zelfs geëlimineerd worden. Op die wijze kan een individu zijn voortplantingssucces verhogen. Vanwege de potentiële voordelen van agressie wekt het misschien verwondering dat dieren zo vaak niet agressief zijn en dat ze als er toch gevochten wordt, veelal geen beschadigingsgevechten leveren, maar zich inhouden en volstaan met dreig- of imponeergedrag. Het is echter duidelijk dat aan agressie ook nadelen kleven (en dan doel ik uitsluitend op nadelen voor het dier zelf!):

- 1 Afgezien van het feit dat vertoon van agressief gedrag tijd en energie kost, hebben tegenstanders de eigenschap dat ze terug kunnen vechten. Dat levert duidelijke risico's op voor een agressor, die zelf ook gewond of zelfs gedood zou kunnen worden, waarmee zijn reproductiekans (vooral ook ten opzichte van anderen dan zijn opponent) verlaagd zou kunnen worden.
- 2 Binnen groepen bestaat altijd de kans dat een opponent steun krijgt van andere groepsleden. Bovendien zou, zoals gezegd, onvoorwaardelijke agressie het samenleven en samenwerken met anderen onmogelijk maken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat binnen groepen conflicten vaak weer bijgelegd worden: er treedt verzoeningsgedrag op.
- 3 Het leven in sociale verbanden brengt mee dat in ten minste een deel van de relaties sprake is van verwantschap. Verwanten zijn meer geneigd om altruïstisch gedrag ten opzichte van elkaar te vertonen en minder geneigd om agressief gedrag te vertonen.

Er zijn dus allerlei redenen waarom agressie vaak niet of in ieder geval niet ongemerd optreedt binnen een groep. Ten opzichte van individuen uit een andere groep gelden die redenen nu vaak juist niet, en intergroepsagressie ziet er dan ook anders uit dan agressie tussen leden van eenzelfde groep.

Vlooi gedrag en verzoenen als spanningsregulatie

Een van de meest voorkomende gedragingen bij chimpansees is vlooi gedrag: het met de vingers of lippen door de vacht van een ander gaan, op zoek naar ongerechtigheden (geen vlooi overigens, die hebben chimpansees niet). De functie van dit gedrag ligt vooral in het ontspannen samenzijn, meer dan in het reinigen van de huid. In tegenstelling tot het vlooi bij vele apensoorten is het vlooi bij chimpansees vaak wederkerig. Ook is het bij chimpansees niet ongewoon dat een dominant dier een lagere in rang vlooi. Onder sommige omstandigheden neemt de vloofrequentie bij chimpansees sterk toe:

- Als er een machtsstrijd aan de gang is, vertonen de rivaliserende mannen niet alleen frequent imponeergedrag en agressief gedrag; ze vlooi elkaar ook langer en intensiever.

- Als de chimpansees in de Arnhemse chimpanseekolonie in verband met de weersomstandigheden 's winters langdurig in hun binnenverblijf vertoeven en niet het grote buitenterrein op kunnen gaan, wordt er meer gevlooid, terwijl de agressiefrequentie veel minder toeneemt.
- Seksuele competitie kan leiden tot een toename van het vlooiën tussen sommige mannen.

Het vlooiën lijkt een spanningsreducerende werking te hebben en excessieve uitingen van agressie te remmen. In het geval van seksuele competitie tussen mannelijke chimpansees kan het vlooiën daarnaast ook dienen als 'onderhandelingsmiddel' om tot een verdeling van paringen of partners te komen.

Na een conflict zoeken de twee ruziemakers elkaar vaak weer op en maken contact met elkaar. Deze verzoeningscontacten zien er – gemiddeld – anders uit dan 'normale' contacten (je ziet gemiddeld meer dat ze elkaar kussen en omarmen, vergeleken met contacten op andere momenten) en na het verzoenende contact lijkt de kans op opnieuw oplaaien van het conflict verkleind. De Waal benadrukt het belang van dit 'vrede stichten' voor de sociale stabiliteit in een chimpanseegemeenschap.¹⁰

Chimpanseepolitie?

Terug naar het onderzoek naar policing bij chimpansees. De onderzoekers zagen veel voorbeelden van policing in een dierentuingroep waar net een aantal nieuwe vrouwelijke groepsleden waren geïntroduceerd en er een verschuiving in de rangorde had plaatsgevonden. In deze groep waren het uitsluitend de twee mannen die het hoogst in rang stonden die aan policing deden, en dat deden ze vooral bij de meer ernstige conflicten. In een vergelijking met drie andere (dierentuin)chimpanseegroepen zagen ze dat daar uitingen van policing minder vaak voorkwamen. Als het gebeurde, waren het zowel mannelijke als vrouwelijke chimpansees die aan policing deden. De onderzoekers constateerden dat als policing voorkwam, het vaak effectief was: het conflict stopte.

De onderzoekers vonden dat, hoewel policing bij chimpansees zeldzaam was, het in frequentie leek toe te nemen in periodes van instabiliteit. Zowel mannelijke als vrouwelijke chimpansees die hoog in rang waren, waren betrokken bij de policing van conflicten. Hoe disruptiever het conflict was (afgemeten aan het aantal betrokkenen of de heftigheid van de agressie), hoe waarschijnlijker het werd dat er gereageerd werd met een vorm van policing. De onderzoekers veronderstelden dat een hogere mate van policing het gevolg was van aanzienlijke sociale instabiliteit die de sociale structuur van de groep kon verstoren. Dat suggereert dat de belangrijkste functie van policing is om de stabiliteit van de groep te bewaren en

10 F.B.M. de Waal, *Verzoening. Vrede stichten onder apen en mensen*, Utrecht: Het Spectrum 1988.

Otto Adang

dat degenen die aan policing doen, gemotiveerd worden door ‘zorg voor de groep’.¹¹ De onderzoekers geven – terecht – aan dat meer onderzoek nodig is, dat er meer data nodig zijn voordat er hardere conclusies getrokken kunnen worden.

Toch maakten de onderzoekers vervolgens wel de stap naar de mens; ze zijn blijkbaar van mening dat dat hun onderzoek waardevoller of interessanter maakt. Ze stellen dat theoretische en empirische studies naar de ontwikkeling van menselijke samenwerking op grote schaal erop duiden dat vormen van bestraffing daarbij van belang zijn. De bestraffing kan direct zijn door de betrokkene zelf, of indirect plaatsvinden door een derde (‘politie’). Geïstitutionaliseerde vormen van straffen via policing zijn in staat effectief samenwerking te bewerkstelligen door het handhaven van sociale normen. Dergelijke geïstitutionaliseerde vormen zien we niet bij primaten, en ook niet bij kleinschalige groepen jagers-verzamelaars. De onderzoekers suggereren dat de wijze van policing die ze hebben waargenomen wel een soort van voorloper zou kunnen zijn voor de ontwikkeling van grootschalige ‘politiekorpsen’ zoals we die kennen in onze moderne grootschalige menselijke samenlevingen, om normatief gedrag te handhaven. Het is niet direct een bijdrage aan de politiewetenschap, maar een interessante gedachte, die aansluit bij de zoektocht naar de menselijke natuur zoals in ons land bijvoorbeeld Gabriel van den Brink die onderneemt.¹² Een gedachte die bijdraagt aan hypothesevorming, en het stellen van vragen die verder onderzoek waard zijn. Dat is, naast de vermeerdering van kennis, wat je hebt aan dit soort onderzoek, dat is wat het nut voor mensen kan zijn aan onderzoek naar niet-menselijke dieren. In dat opzicht kunnen we veel leren van onderzoek naar chimpansees, primaten en dieren in het algemeen, maar niet vanuit het idee dat er een-op-een overeenkomsten zijn. Een echte chimpanseepolitie is er niet.

11 ‘The interest in community concern that is highly developed in us humans and forms the basis for our moral behaviour is deeply rooted – it can also be observed in our closest relatives’, zie researcher Claudia Rudolf von Rohr op the University of Zurich, www.psychologytoday.com/us/blog/all-dogs-go-heaven/201203/chimpanzee-police.

12 O.a. G. van den Brink, *Heilige geest. Een essay over aard en wording van de menselijke natuur*, Nijmegen: Valkhof Pers 2018.